

СМІРНОВ М.А.

ДО ІСТОРІЇ МІСТЕЧКА БРАЇЛІВ ПЕРІОДУ ВОЛОДІННЯ НИМ ГРАФАМИ ПОТОЦЬКИМИ (XVIII - початок XIX ст.)

В статті проаналізовано соціальний та економічний розвиток містечка Браїлова впродовж XVIII - початку XIX ст. Дослідження базується на ряду архівних документів, тематичної літератури та преси.

У Подільському краї розташовується низка невеликих міст з надзвичайно насиченою та унікальною історією. До таких поселень належить містечко Браїлів, доля якого тісно пов'язана із знаменитою польською родиною Потоцьких.

Новітні тенденції розвитку української історичної науки тісно пов'язані з подальшою регіоналізацією історичних досліджень, зростанням уваги до локальної, місцевої історії, тому запропонована тема наукової роботи є досить актуальною.

Мета даної статті полягає у з'ясуванні ролі польської родини Потоцьких в соціально-економічному розвитку містечка Браїлова. Використовуючи неопубліковані джерела, наявну літературу та публікації, об'єктивно дослідити економічні та соціальні зрушення в містечку протягом XVIII - початку XIX ст.

Джерельну базу складають фонди Греко-католицької митрополичої консисторії (ф.201) Центрального державного історичного архіву у місті Львів [1]. У цьому фонді зберігаються візитації Браїлівського тринітарського кляштору за 1816, 1828 і 1832 роки. Також були використані справи із фондів Вінницького повітового земського суду (ф.Д-470) Державного архіву Вінницької області [2]. В даних справах в основному зберігаються матеріали XIX ст., але не рідко можна зустріти інформацію більш раннього періоду. Особливо цікавими виступають фонди Подільської духовної консисторії (ф.315) Державного архіву Хмельницької області [4-8]. В основній своїй масі це клірові відомості Вінницького повіту, де ми знаходимо потрібні дані про час побудови православних храмів, їх загальний стан та біографії священнослужителів. А також фонди Подільської римо-католицької духовної консисторії (ф.685) [3], в яких знаходяться візитації монастирів та костьолів.

Досить ґрунтовні відомості з історії містечка надають *“Труди Подільського єпархіального історико-статистичного комітету”* під редакцією видатних істориків М.Яворовського, Ю.Сіцинського та І.Шиповича [25-28]. У цих *“Трудах”* подається інформація про православні релігійні храми, їх території, господарства, земельну власність, кількість прихожан.

Даний період історії містечка широко висвітлений у польськомовних джерелах XIX ст. авторів: М.Білінського, Т.Ліпінського [31], Ф.Равіти-Гавронські [34], А.Яблоновського [32], також декількох словників: *“Словник географічний королівства Польського і інших країв слов'янських”* [35] та Є.Раставецькі *“Словник малоросів польських”* [33].

Фрагментарна, але досить важлива інформація знаходиться у працях сучасних істориків О.Петренка [20], В.Колесник [15], Д.Малакова [17] та Н.Яковенко [35].

За свою довгу історію містечко у результаті воєн та інших соціально-політичних катаклізмів постійно переходило з рук у руки. І в результаті Карловацької мирної угоди, яка була підписана в 1699 р. між Річчю Посполитою та Османською імперією, де серед іншого зазначалося, що вся Правобережна Україна переходить під протекторат Польщі [35, с.425], містечко Браїлів стає власністю Станіслава Потоцького.

Графи Потоцькі були дбайливими господарями, які ретельно займалися розвитком містечка як в економічному, так і в соціальному плані. У 1725 р. С.Потоцький надає мешканцям Браїлова привілей на організацію полотнярського цеху. Праводавець вказує у надавчому документі, що робить це *“прагнути мати в якнайкращому порядку місто моє Браїлів, і по повоєнному спустошенні до давніх звичаїв повернутися”*. Кравецькому цеху подібний привілей С.Потоцький надає уже в 1727 р. Загалом він повторює попередній, але тут вперше згадується про існування єврейського кагалу в Браїлові: *“Кравців єврейських не повинні приймати до свого цеху, але ті згідно свого права мають урядувати”*. Звідси видно, що цехові братчики усі були християнами [20, с.3].

С.Потоцький був бездітний і тому в 1732 р. усі свої володіння в Україні він заповів своєму племіннику, Францішеку Салези Потоцькому (1700-1772 рр.) [15, с.580].

Якраз у цей час на хвилі загального народного повстання проти польських землевласників у Браїлові проходить ряд гайдамацьких виступів у 1734-1735 рр. [34, с.298].

Містечко з часом розрослося, ставало значним торговельним центром. 1760 р. Ф.Потоцький надав привілеї цехам: шведському, гончарському, ткацькому та кушнірському. Даний документ дещо відрізняється від двох попередніх, зокрема більшою регламентацією обов'язків цехових братчиків. Так, пропонувалося обраних цехмістрів шанувати і перебувати у послухові. Майстер, якщо приймав хлопця в науку, повинен дати у цехову касу 3 золотих, а також на цех 12 грошів і 2 фунти воску.

Після закінчення навчання учень повинен дати до скриньки (каси) 3 злотих і почастивати братчиків. Напої для такого частування зобов'язаний був купувати в місцевій корчмі. За дрібний непослух з братчика знімався штраф натурою - 1 фунт воску. Якби чужий майстер хотів пристати до цеху, то повинен був дати 4 злотих, 3 фунти воску, два барильця пива та 3 кварта горілки. Заборони, що стосуються ремісників з інших міст, залишалися такими ж, як у попередніх привілеях. Браїлівські євреї мали вносити відповідні внески до цехової каси, в іншому юрисдикція на них не поширювалася. Євреям з інших міст заборонялося під час торгів та ярмарків у Браїлові купувати шкури, хіба як за згодою цеху шевців.

На усіх цехових братчиків накладався обов'язок по чергово нести нічну варту на міській брамі. А найбільша відмінність даного документа від привілеїв 1725 та 1727 рр. полягає в тому, якщо Станіслав Потоцький зовсім не згадував про поземельні повинності братчиків, то Францішек Салези чітко вказував, що братчики мають виконувати усі *“чинші та інші повинності, як і податки згідно права громадського (селянського), якого хто уживає ґрунту”*. З цього можна зробити висновки, що Браїлів зовсім не був містом у правничому розумінні, а лише приватновласницьким містечком, врядування якого визначалося не німецьким правом, а волею власника [20, с.3].

В цей час на службі у Ф.Потоцького перебував Ортинський Станіслав Костка, який займав посади губернатора Уманщини, а також комісара Браїлівського ключа. Саме він намітив тракт із Браїлова до Умані довжиною 160 км, вздовж якого висаджував дерева та закладав села, яким забезпечував військову охорону [15, с.461].

За ініціативою власника містечка у 1740 р. до Браїлова були запрошені ченці католицького ордену тринітаріїв, які займалися збором коштів для викупу християн із мусульманського полону. В той самий рік розпочалося будівництво дерев'яного тринітарського кляштору, яке було закінчене в 1744 р. [1, арк.3]. Разом із собою ченці принесли чудодійну статую Ісуса Назаретянського, яку в 1740 р. освятив Папа Климент XII. Фігура Спасителя була вирізьблена із цитрусового дерева, за розмірами трохи більша за людський зріст [23, с.25]. Привертало увагу те, що в неї постійно відростало волосся, яке мало цілющі властивості [9, с.455], за що і перебувала у великій шані

серед католиків усього Поділля. Із 1743 р. монастир мав будиночок і землю в Браїлові [1, арк.32], а також хутір Мехів з будівлями, лісом та ставком придбаним братством в 1763 р. за 78 злотих у міщанина Івана Лапи. Щоправда, після того, як Потоцькі продадуть Браїлів Петру Юковському, останній відбере хутір у монастиря. І починаючи з 1835 р., тринітарські монахи, що залишаться без обителі, почнуть судитися з поміщиком за хутір. Судова тяганина розтягнеться до 1862 р. і врешті-решт її виграє Юковський [2, арк.14-16].

В костелі завжди звучала релігійна музика, яка обходила досить дорого. Як свідчать архівні матеріали, в 1765 р. меценат Гоголь пожертвував через Францішека Потоцького 18 тис. злотих на утримання костельної музики у Браїлівському кляшторі. Взагалі, Браїлівським тринітарам за весь час було пожертвувано величезну кількість грошей. Так, один лиш Францішик Салези Потоцький з 1741 по 1760 рр. пожертвував 45 тис. злотих. Станіслав Щенсн Потоцький з 1775 по 1803 рр. передав суму у 35 тис. злотих. Навіть така знаменита особа, як Софія Потоцька, на честь якої був споруджений парк у місті Умані, в 1810 р. пожертвувала на користь кляштору 3101 злотих.

З 1754 р. Браїлівські цехи були змушені виплачувати монастирю щорічно 14 злотих [1, арк.30-32].

У зв'язку із тим, що в Браїлові жило багато євреїв (у 1761 р. нараховувалось 638 чоловік) [10, с.871], а їхні будинки були досить щільно побудовані один біля одного і майже впритул до монастирської огорожі [16, с.1], між монахами та місцевими іудеями відбувалися сутички. В 1744 р. за рішенням суду, єврейське населення за образу одного із ченців було змушене платити кожен рік по одному каменю лою. А у 1813 р. єврейський кагал заплатив тринітарському монастирю 10 237 злотих [1, арк.31]. Тож можна стверджувати, що католицькі ченці в той час були досить добре матеріально забезпечені.

Навпроти монастиря, по праву сторону русла річки Рів, тринітари утримували величезний сад, який був обгороджений кам'яним муром і в'їзд до нього прикрашали величні ковані залізом ворота. Мине більш ніж сто років, як біля цього мальовничого саду бароном Карлом фон Мекком буде побудований палац [29, с.167].

В 1761 р. на території Браїлівського ключа спалахнула чума, яка повторилась вдруге в 1770 р. [18, с.124]. Обидва лиха завдали великих збитків, що досить негативно відбилось на загальному стані містечка.

Брати Антоні та Казімеж Пулаські, які прибули з Польщі і 29 листопада 1768 р. підписали акт Барської конфедерації, протягом березня-квітня наступного року рекрутували та перетягували на свій бік надвірні хоругви, які відсиляли до Бару, Браїлова та Вінниці, де формували вірні конфедератам збройні сили [15, с.614].

Потоцький Станіслав Щенсн (Фелікс) (1751-1805 рр.), який у 1772 р. успадкував від батька велику кількість маєтків, в тому числі і Браїлівський ключ, в якому дбав про цілісність лісів, перший створив у цих краях лісову службу, при фільварках закладав сади із найкращих щеп плодових дерев [15, с.561]. З його допомогою в 1778 р. закінчилось будівництво величезного кам'яного тринітарського кляштору, який в 1767 р. почав будувати його батько Ф.Потоцький на місці заздалегідь розібраного дерев'яного католицького монастиря [3, с.230].

Храм мав вигляд башти із приєднаним до неї корпусом хору та келій. З північної сторони при вході здіймається кам'яна чотирикутна башта, побудована у стилі бароко, оздоблена карнизами та капітулами. В ній вбудована дзвіниця із дев'ятьма дзвонами (самий великий вагою у 100 пудів). Дах на цій дзвіниці шпилеподібний покритий, як і увесь дах храму, черепицею. Ззовні на дзвіниці був вмонтований баштовий годинник. Висота храму складала 8 сажень, а до верху фронтального купола із хрестом 20 сажень [14, с.65].

В павутинні кованих перил другого ярусу дзвіниці, центральне місце займає зображення семикутного хреста під короною - гербу "Пулява" Потоцьких. Цікава доля спіткала герб: після того, як монастир відійшов до православної єпархії, до 7 існуючих кутів додали ще один - і утворився восьмикутний хрест старообрядців [17, с.57].

Житлові корпуси монастиря кам'яні, побудовані одночасно із кляштором. По плану забудови вони мають форму букви Н: дві будівлі паралельно розташовані на захід, зв'язані посередині поперечним корпусом, східні частини корпусів виступають, а західні примикають до кутів вівтарної частини церкви. Південний корпус триповерховий, а інші два двоповерхові [14, с.65]. Планування келій коридорне з однобічним розташуванням приміщень, перекритих хрестовими й напівциркульними із розпалубними зводами [19, с.16]. Під всіма корпусами побудована розгалужена сітка підвалів.

Кляштор розміщувався головним вівтарем на схід, а фронтоном на захід. Вхідні двері були надзвичайно міцні, зроблені із дуба та оббиті залізом, зачинялися на спеціально виготовлені французькі замки. В середині розташовувалось три вівтарі і знаходилась велика кількість дерев'яних та кам'яних скульптур святих, які розміщувалися на кам'яних постаментах [1, арк.2].

Така будова церковних приміщень пов'язана із архітектурним стилем побудови релігійних храмів XVIII ст. Келії прилягали до костьолю, мали внутрішнє замкнуте подвір'я і були з'єднані з костолом переходами, як, наприклад, келії єзуїцького монастиря у Луцьку та Спасо-Преображенського у Вінниці [12, с.116].

На Правобережній Україні в 40-70-х роках XVIII ст. у костьолах активно розвивалося монументальне малярство. Помітну роль у його поширенні відіграли приїжджі європейські майстри, які принесли відповідну традицію на місцевий ґрунт [11, с.867]. Серед таких майстрів був і відомий художник-чернець Ян Прагтль (у чернецтві Юзеф), який виконав усі роботи по розпису Браїлівського кляштору. Він розписав повністю усі стіни зсередини з каплицею та пристінком у фронтовій вежі в різноманітні історично-релігійні образи. Багато фресок було розписано із майстерно виконаним золотінням. Крім того, він написав полотна для усіх вівтарів, а також 20 великих ікон у коридорах тринітарського кляштору [33, с.372].

22 травня 1787 р. польський король Станіслав Август, повертаючись із канівської зустрічі, спеціально заїхав до Браїлова, щоб познайомитись із художником-монахом та побачити його розписи. Король був на месі, після чого оглянув костюл і кляштор тринітаріїв [31, с.1371].

Ян Прагтль народився 13 листопада 1737 р. у Відні, де і здобув мистецьку освіту. У 1757 р. він разом із священником ордену Святої Трійці (тринітаріїв) переїздить із Відня до Речі Посполитої. З часом повністю полонізувався і в 1758 р. вступає до новіціату ордену тринітаріїв у Берестечку, що на Волині, а за рік склав чернецькі обітничі [33, с.372]. Як маляр відзначився передусім у костьолах і кляшторах свого ордену. Був людиною надзвичайно працьовитою, залишив величезний доробок, вичерпно до цього часу не досліджений. Його роботи виказують непересічну майстерність як у вівтарних картинах, так і в стінних та склепінних розписах. Досконало оперував ілюзією простору, вільно komponував великі площини. У склепінних розписах наближався до рококової легкості, натомість у картинах залишався традиційним бароковим художником з досконало опанованою технікою.

Роботи Прагтля були в тринітарському костюлі в Берестечку - настінні та склепінні розписи і 16 ікон у бічних вівтарях [15, с.596]. У 1773 р., художник здійснив розпис тринітарського кляштору у Кам'янці-Подільському [22, с.303]. Також 1781 р. у Боремілі (Волинь) Прагтль виконав розписи у палаці Чацьких [11, с.878]. Після того,

як розписав кляштор у Браїлові, художник залишився в містечку на постійне проживання. Відомо, що Ян Прагтль мав кількох світських учнів, які йому допомагали і яких він вчив малярству. В останні роки життя вже не малював через хворобу очей. Помер у Браїлові 17 червня 1799 р. [33, с.373] Можливо був похований у крипті кляштору.

В монастирі розміщувалося училище, де навчалися 50 юнаків. В ньому викладалася польська, французька, німецька та латинська, а з 1796 р. російська мови, також арифметика, географія, фізика, історія. Освітньою діяльністю займалися 2 професори, 4 вчителі та 7 ченців [20, с.3].

Під час перебування Поділля під владою Османської імперії (1672-1699 рр.) організаційна структура православної церкви значною мірою була порушена, чим і скористався енергійний Львівський греко-католицький владика Йосип Шумлянський. Спираючись на те, що територія Брацлавського воєводства з “давнин” підпорядковувалась Львівській єпархії, зумів приєднати її деканати, в тому числі і Браїлівський, до своєї єпархії. Така структура проіснувала, з деякими змінами, до середини XVIII ст., коли в 1755 р. Брацлавський офіціалат (генеральне намісництво) підпорядкувався Київській уніатській митрополичій єпархії [24, с.152].

Слід зазначити, що усі церкви в XVIII ст., як у Браїлові, так і в Брацлавському воєводстві були греко-католицькими. Така ситуація існувала до 1795 р., доки не була утворена православна Подільсько-Брацлавська єпархія.

Спостерігається тенденція значного збільшення греко-католицьких парафій в Браїлівському деканаті. Так, у 1730-1733 рр. він нараховував 25 населених пунктів, а в 1747 р. їх уже було 40 [24, с.152].

Попри активну колонізацію, православ'я в Браїлові не занепало. В 1741 р. православна громада мала свою парафію. Воно набрало сили у містечку за часів Коліївщини, коли за наказом Гервасія Лінцевського, єпископа Переяславського, у Браїлові була заснована православна протопопія. Але починаючи із 1768 р., православний рух був придушений конфедератами [27, с.270].

Як не дивно, але саме у XVIII ст. в Браїлові та його передмістях будують три греко-католицькі храми. Перша церква була побудована в 1752 р. у передмісті Москалівка і висвячена на честь апостола Івана-Богослова [7, арк.24]. Зводилась вона за кошти місцевого населення [21, с.231]. Побудована в українському стилі, дерев'яна на кам'яній основі [5, арк.89]. Браїлівські цехи, в свою чергу, робили подарунки церкві, про що свідчить напис на комоді, який знаходився у притворі, “Року 1786 сооружися жертвенник сей за стараніємъ Деміана Демьянчука, цехмістра коништу гончарського, і Иоана Резнидитука, ключника и целой братіи” [28, с.451]. У цій церкві першим священиком був Федір Левицький, під чий пильний наглядом і зводився храм. Наступним священиком у ній був Іван Басарський, який в 1785 р. не хотів відпускати від своєї парафії приєднану в 1780 р. парафію Свято-Троїцької церкви. На сході жителів містечка Браїлова більшість проголосували за те, щоб залишитися при Свято-Троїцькій церкві, але І.Басарський не відступав і наполягав на приєднанні браїлівської парафії. Тоді Семен Войтюк і Павло Слободзяник від імені парафіян Свято-Троїцької церкви подали до суду скаргу із вимогою заборонити священику Івано-Богословської церкви втручатися в їхні внутрішні парафіяльні справи. Суд виніс вирок на користь браїлівських парафіян [25, с.127]. Наступним священиком при Івано-Богословському храмі був Іван Констянтінов, який пересвятився разом із церквою за православним обрядом в 1794 р. [4, арк.11].

Різдво-Богородицьку церкву побудували в 1777 р. [8, арк.19] у старовинному руському (українському) стилі, вона мала вигляд корабля із трьома банями. Розташовувалася у передмісті Козачівка, недалеко від річки Рів, і приймала богомольців

із навколишніх сіл [27, с.270]. Першим парохом (священиком) Різдо-Богородицької церкви став Сава Співачевський, пробувши на цій посаді 11 років. Він був людиною досить поважного віку, 16 червня 1781 р. записував свій вікаріат (парафію) при Різдо-Богородицькій церкві на Василя Саркевича із дозволом користуватися половиною церковних доходів [25, с.126], а згодом 7 лютого 1785 р. по дорученню С.Співачевського, Вознівський парох Микола Карповський переписує вікаріат Івану Марчевському, з правом останнього користуватися третиною церковних доходів та угідь. 3 червня 1786 р. браїлівські парафіяни пишуть листа на ім'я Браїлівського декана Василя Рогаля-Левицького із дозволом пересвятити Різдо-Богородецьку церкву з уніатської на православну [26, с.201-202], але це здійснити вдалося лише в 1794 р. Тоді ж до православ'я приєднався і священик І.Марчевський [4, арк.15].

Третім, на той час, греко-католицьким храмом була Свято-Троїцька церква. Побудована в 1774 р., як дві попередні, у такому ж українському стилі із дерева [6, арк.25]. Свято-Троїцька церква згадується в 1780 р. у листі Станіслава Потоцького до Брацлавського офіціала Івана Любинського, в якому йдеться, що храм розташовується на замковищі (в Браїлові замковищем називають пагорб над річкою Рів, де зараз розташовується костел і сокоморсовий завод). С.Потоцький пропонував розібрати церкву та перенести її у село Людавку, так-як вона відділена від парафії річкою і на території замку нема де розмістити церковне кладовище і будинки для причту. Священнику цієї церкви він зобов'язувався надати найперше вакантне місце у своєму ключі.

Відповідь на листа С.Потоцького дав митрополит Київський Ясон Юнош-Смагоржевський, який дозволив закрити замкову церкву в Браїлові. Декану В.Рогалю-Левицькому був даний наказ поїхати до Браїлова, відслужити останню обідню в храмі та віддати церковне майно на зберігання в надійні руки до нового розпорядження. На місці розібраної церкви рекомендувалося поставити хрест або кам'яну скульптуру. Але так сталося, що церкву не встигли розібрати - у 1780 р. вона згоріла.

На ім'я браїлівського декана В.Рогаля-Левицького 1 липня 1781 р. прийшов документ, в якому зазначалося, що замість згорівшої церкви у містечку Браїлові потрібно побудувати нову церкву на честь Святої Трійці. На час будівництва нового храму парафія згорівшої церкви була розділена між Різдо-Богородицькою та Івано-Богословською церквами. Будівництво нової церкви закінчилося весною 1783 р. і уже 6 травня відбулося освячення Свято-Троїцького храму. Священиком цієї церкви став Олексій Ящуринаський [25, с.126-128] - син священика, народився 1752 р. Навчався латинській мові та рукоприкладний у священики в 1772 р. уніатським архієпископом Леоном Шептицьким [8, арк.19]. У 1784 р. на цій посаді його замінив Микола Людкевич, якому був даний дозвіл користуватися третиною церковних доходів [25, с.127].

Після остаточного приєднання Поділля до Російської імперії та утворення в 1795 р. Подільсько-Брацлавської єпархії розпочалась організація благочинств. Браїлівське благочиння нараховувало 15 церков, три з яких знаходились у самому містечку. Благочиння очолив переведений на старе місце при браїлівському храмі протоієрей О.Ящуринаський [13, с.412].

Станіслав Щенсний негативно ставився до конституції "3 травня" і не хотів їй присягати. 2 квітня 1792 р. підписав у Петербурзі акт генеральної коронної конфедерації, а Браїлів як і решта прикордонних маєтків Потоцького мав стати плацдармом для російських військ та конфедератів [15, с.568].

В 1793 р., внаслідок другого поділу Польщі, Поділля ввійшло до складу Російської імперії. З того часу і до 1797 р. Браїлів переходить до Вінницького повіту Брацлавської губернії, а після її ліквідації - до того ж повіту Подільської губернії. Детальний опис

містечка одразу після приєднання до Росії подає “*Камеральний і топографічний опис Подільської губернії Вінницького повіту*”, складений на вимогу Сенату Подільською губернською канцелярією на початку ХІХ ст. За цим описом у містечку знаходилась панська пивоварня, де варилось легке пиво з ячмінного солоду, що вироблявся у солодівні при ній. На мідноплавному заводі з двома горнами вироблялись в основному котли і труби вільнонайнятими робітниками, а також каструлі та чайники.

Цегельний завод, на якому працювало дев'ять робітників, за літній сезон виготовляв 180 тис. цеглин. Працював також вапняний завод із чотирма печами. В містечку на двох греблях розташовувалися чотири млини, два з яких були цегляні, а інші два дерев'яні. Єврейських винокурень було чотири. Два рази на тиждень, у п'ятницю та неділю проходили торги, та чотири рази на рік великі ярмарки. У містечку проживала велика кількість ремісників та торговців які створювали свої цехи.

Браїлів у той час був настільки промислово та економічно розвинутим містечком і мав таку густоту населення, що мало чим поступався такому повітовому місту як Вінниця [20, с.3].

Після смерті Станіслава Щенни Потоцького 14 березня 1805 р., тимчасовим управителем всіх його маєтків став син Щенни Єжи [15, с.515]. У 1808 р. 27 січня Щ.Потоцький склав купчу із Петром Юковським, хорунжим львівським, на продаж йому за 120 тис. голландських червінців Браїлівського ключа, куди, крім містечка та його передмість входили села Людавка, Новоселиця, Махнівка та Лисянка [3, арк.15].

Так закінчився тривалий відрізок історії, який поєднував невеличке Подільське містечко Браїлів і один із найвпливовіших і найбагатших родів Польщі - графів Потоцьких. Як видно із вищевикладеного матеріалу, невелике розорене війнами поселення за ХVІІІ ст. під пильними наглядом свої власників змогло стати не тільки адміністративно-територіальним центром, ключем, а й релігійним центром - деканатом у греко-католицької та благочинням у православної церков. В цей період побудували величезний католицький кляштор, який на сьогодні є діючим жіночим православним монастирем.

Завдяки Потоцьким в містечку швидко розвивалось ремесло та торгівля, про що свідчить велика кількість цехів, а також побудова ряду заводів поставила Браїлів на рівень найпрогресивніших міст Поділля.

1. Центральний державний історичний архів у м.Львів, ф. 201, оп.4, спр.824, 32 арк.

2. Державний архів Вінницької області, ф.Д-470, оп.1, спр.360, 126 арк.

3. Державний архів Хмельницької області (далі - ДАХО), ф.Ф-227, оп.1, спр.850, 83 арк.

4. ДАХО, ф.315, оп.1, спр.6769, 243 арк.

5. ДАХО, ф.315, оп.1, спр.6844, 246 арк.

6. ДАХО, ф.315, оп.1, спр.6910, 128 арк.

7. ДАХО, ф.315, оп.1, спр.6954, 125 арк.

8. ДАХО, ф.315, оп.1, спр.7206, 114 арк.

9. *Грушевський М.* Твори: у 50 т. / Редкол.: П.Сохань, Я.Дашкевич, І.Гирич та ін.; Т.11: Серія “Літературно-критичні та художні твори”: Літературно-критичні праці (1883-1931), “По світу”. - Львів, Видавництво “Світ”, 2008. - 787 с.

10. Еврейская энциклопедия. - Санкт-Петербург, 1910.

11. Історія Української культури. У 5-ти томах. - К.: Наукова думка, 2003. - Т.2.

12. Історія Українського мистецтва. В 6-ти томах. - К.: Головний редактор УРЕ, 1966-1970. - Т.3.

13. Избрание духовенством в Брацлавской епархии десятона начальников, депутатов и духовников утверждение их в должностях. Росписание благочиннических округов. Благочинническия инструкции (1796-1797 годы) // Подольские епархиальные ведомости (далі - ПЕВ) - 1873. - №12. - 402-431 с.

14. Историко-статистическое описание Винницкого женского монастыря, состоящего в местечке Браилове, Подольской епархии // ПЕВ - 1869. - №2. - С.60-71.

15. Колесник В. Відомі поляки в історії Вінниччини (Бібліографічний словник). - Вінниця: ВМГО "Розвиток", 2007. - 1008 с.
16. Лотоцький І. Виннице-Браїловський женський монастир і його святини. - Немиров: Тип. Р.Б.Шерра, 1900. - 62 с.
17. Малаков Д.В. По Брацлавщині (от Винниці до Тульчина). - М.: "Искусство", 1982. - 172 с.
18. Маркина В.А. Крестьяне Правобережной Украины к. XVII - 60 гг. XVIII в. - К., 1971.
19. Памятники градостроительства и архитектуры УРСР. В 4 томах. - К.: Будівельник, 1983. - Т.2.
20. Петренко О. Браїлівські старожитності // Нові горизонти. - 1995. - 15 липня. - С.3.
21. Приходы и церкви Подольской епархии / Под редакцией С.Е. Сецинского. - Біла Церква: Вид. О.Пшинківський, 2009 - 996 с.
22. Пламенецька О. Сакральна архітектура Кам'янця на Поділлі. - Кам'янець-Подільський, 2005.
23. Санктуаріум Господа Ісуса Христа в Браїлові. Отець Франко Щербатий, настоятель храму // Християнське слово. - 1988. - №3. - С.24-26.
24. Скочилес І. Адміністративно територіальний устрій Львівської єпархії в першій половині XVIII ст.: межі єпархії, поділ на офіціали та деканати (спроба картографування). Картографія регіонів України (Збірник наукових статей). - Львів, 2000. - С.149-165.
25. Труды Комитета для историко-статистического описания Подольской епархии. Вып.3. - Каменец-Подольский: Тип. Подольского губернского правления, 1887. - 424 с.
26. Труды комитета для историко-статистического описания Подольской епархии. Вып.4. Церковно-приходские документы / Под ред. Н.И.Яворовского и И.Е.Шиповича. - Каменец-Подольский: Тип. Подольского губернского правления, 1889. - 433 с.
27. Труды Подольского епархиального историко-статистического комитета. Вып.9: Приходы и церкви Подольской епархии / Под редакцией св. Е.Сецинского. - Каменец-Подольский: Тип. С.П.Киржацкого, 1901. - 1064 с.
28. Труды Подольского церковного историко-археологического общества (б. ист.-стат. ком.) Вып.10 / Под редакцией Е.Сецинского, Н.Яворовского. - Каменец-Подольский: Тип. С.П.Киржацкого, 1904. - 845 с.
29. Чайковский П.И. Письма к близким. - М.: Государственное музыкальное издательство, 1955. - 671 с.
30. Яковенко Н. Нариси історії середньовічної та ранньомодерної України. - К.: Критика, 2005. - 584 с.
31. Balinski M., Lipinski T. Starozitna polska pod wzgledem historycznym, geograficznym i statystycznym opisana. - Warszawa, 1845. - Т.2. - 1371 s.
32. Polska XVI wieku pod wzgledem geograficzno-statucznym. T.XI. Ziemie Ruskie. Ukraina (Kijow-Braclaw). Dzial III. Opisane przez Aleksandra Gablonowskiego. - Warszawa: Druk Jana Cotty, Scnatoska №29, 1897. - 736 s.
33. Rastawiecki E. Sownik malarzow polskich tudziej obcych w Polsce osiadlych lud czasowo w niej przebywajacych. - Warszawa, 1857.
34. Rawita-Gawronski F. Historia ruchow haidamackich. T.I. - Lwow, 1901.
35. Sownik georaficzny krolestwa Polskiego i innych kraigow slowianskich / Pod red. F.Sulimirskiego, B.Chlebowskiego, W.Walewskiego. T.I-XV. - Warsawa, 1880. - Т.І. - 960 s.

Смирнов Н.А. К истории местечка Браїлов периода владения им графами Потоцкими (XVIII - начало XIX вв.)

В статті проаналізовано соціальне і економічне розвиття местечка Браїлова на протязенні XVIII - началу XIX ст. Представлена робота базується на ряді архівних документах, тематической літературы и прессы.

Smyrnov N.A. To the history of the borough of Brailov during the period of Pototskie counts' possession (XVIII - the beginning of XIX centuries)

The article analyzes the social and economic development within the town Brailov XVIII - early XIX century. The research is based on a number of archival documents, content literature and pres.